

A pokol: a másik nemzet

A SÉRÜLT NEMZETTUDATRÓL

Legutóbbi följegyzéseimben csupán egy mondat erejéig tértem ki arra, hogy Közép-Európáról mint önismeretről és orientációról való töprengésünket mindenekelőtt az teszi „szép reménytelenséggé”, hogy e térség valamennyi népének nemzettudata sérült. Nem halogathatom tovább e kérdéskörre vonatkozó gondolataim följegyzését. Pedig lényem egyik felével legszívesebben örök időkre elhalasztanám. Abban a csalfa reményben, hogy majd csak átvonul fejkünk felett, majd csak elmúlik az a gyilkos egymásnak feszülés, amely e térség népeit mostanában újfennt oly markánsan meghatározza. De végül is be kell ismer-nem magamnak: följegyezni e gyötrelmesen időszerű tárgyra vonatkozó gondolataimat, ön- ismeretem és orientációm egyetlen releváns formáját jelenti.

„A biztonság hiánya, az a felismerés, hogy a nemzet léte *nem magától értetődő*, a mai napig az egyik legjellegzetesebb társadalom-lélektani vonása Kelet-Európának” — állapítja meg igen pontosan Jacques Rupnik egy régebbi Magyar Lettre-ben olvasható tanulmányá-ban, amely a nacionalizmus kelet-közép-európai ébredésével foglalkozik, különös tekintettel a történelmi gyökerekre. Noha e (főltehetően 1990-ben íródott) tanulmányt sok vonatkozás-ban sajnos túlhaladta az idő, a Balkán térsége azóta drasztikusan „libanonizálódott” pél-dául, a bizonytalanság gyökereit illető megállapításai időtállóak. Vitathatatlan, hogy „e nemzetiségi jogviták gyökerét a történelmi elfojtásban kereshetjük. A nyugati nemzetekkel ellentétben Kelet-Európa népeinek 1918-ig nem volt államuk, soknemzetiségű birodalmak, Ausztria, Oroszország, az oszmán birodalom fennhatósága alá tartoztak. Nacionalizmu-suk előbb fogalmazódott meg kulturális és nyelvi vonatkozásban, mintsem politikailag.” Majd felteszi a kérdést: „Vajon mekkora lehet az elfojtások fölszakadásának lehetősége a most kezdődő posztkommunizmus idején?”

„Két elgondolás van érvényben — írja Rupnik —: a hűtőszekrényé és a purgatóriumé. A kommunizmus egy kicsit a hűtőszekrényre hasonlít, amelyben mintha évtizedekig be lettek volna zárva az élő népek. Problémáikat, szomszédaikkal való rivalitásaikat befa-gyasztották. S most mindez újból napvilágra jut. Olykor ugyanazon szavakkal és elképze-lésekkel szinte érintetlenül, olykor — ha a hűtőszekrény rosszul működött — komoly káro-sodással kerül elő, amit ötven éve beletettek.” Arról, hogy a „hűtőszekrény” milyen rosszul működött, előre elképzelhetetlen, irtózatossá tapasztalatokkal gyarapodhattunk az e tanul-mány megírását követő röpké másfél év leforgása alatt. Mindenekelőtt itt, a Balkánon, legalábbis területének túlnyomó részében, ahol az a bizonyos „hűtőszekrény” még mindig használatban van, noha már régen nem működik. S ez a körülmény a fent idézett elgondo-lásnál jóval tovább bonyolítja és „libanonizálja” a helyzetet.

S hogy mi köze van ennek Közép-Európához? Amikor a Balkán az Balkán, s a fegy- veres összetűzések itt folynak, ahol a „hűtőszekrény” szerepét mostanában a békekötések sorozata vette át, s ez a „hűtőszekrény” is „rosszul működik”. Sokak szemében — kivált- képp tőlünk északabbra — minden bizonnyal teljes dezorientációként hat Közép-Európa emlegetése itt. Kétségteljesen sokakban működik értékítéletként e fogalom, mármint, hogy mi itteniek vagyunk azok, akiket mint primitíveket nem illet meg a Közép-Európába való besorolás. S erre is meg kell fogalmaznom a magam „följegyzéseit”. Meggyőződésem ugyanis, hogy Vajdaság egyetlen lehetséges orientációja csak Közép-Európa lehet. Elsősor- ban azért, mert történelmi gyökerei e térséghez kötik. Igaz, hogy századunk folyamán e tar- tomány etnikai összetételén többször is erőszakosan változtattak (elég, ha utalunk a ki- és betelepítésekre), soknemzetiségű voltát azonban — hála Istennek — a mai napig sem sike- rült egyetlen hatalomnak sem felszámolnia. Vajdaság a mai napig is: Közép-Európa — kicsiben. A többszázados együttélésnek kialakult egy olyan hagyománya és kultúrája, amely

bizonyos értelemben kiegyensúlyozottabb, mint ami soknemzetiségűség tekintetében Közép-Európa egészére jellemző. Itt ugyanis az együtt élő nemzetek önálló államiságról számbeli csekélységük folytán sohasem ábrándozhattak, így önállósodási álmukat egyetlen rezsim sem tehetta „hűtőszekrénybe”. Mindez persze a gyakorlatban korántsem volt soha ilyen egyszerű és egyértelmű, főbb vonásokban azonban mégis igaz.

Vajdaságot egy virtuálisan, illetőleg önmeghatározás és orientáció tekintetében létező Közép-Európába sorolni, történelmi és kulturális gyökerein túl — többnemzetiségű volta miatt lehetséges. S ez jelenleg — mi tagadás — elsősorban az aktuális hatalommal való szembesülés megnyilatkozásának minősül. Meggyőződésem azonban, hogy hosszú távon is az egyetlen releváns orientációt képviseli. Az uralmon levő hatalommal szembeni ellenzéki-ségen túl is adva van (még mindig, a hatalmas méretű kivándorlás ellenére is) a soknemzetiségűség ténye. Annak a bizonytalanságnak az enyhülése, mely nemcsak Vajdaság, de egész Közép-Európa és az egész Balkán térségének népeit jellemzi — nem a homogén nemzet-államok megteremtése révén fog bekövetkezni (hisz ilyenek teremtése itt teljes képtelenség), hanem egy majdani politikai oldódás lassú folyamata során, amikor e népeknek alkalmuk lesz számot vetni a tulajdon nemzettudatukkal. Hogy mindennek eljövetelehez az én életem — reálisan megítélhető tartalma — nem lesz elegendő? Egész biztosan nem.

Itt tengődünk valamennyien az egymásnak feszülés gyilkos poklában. A sartré-i egzisztencialista tétel, miszerint a pokol: a másik ember, kelet-közép-európai változatban: a másik nemzet. Nincs más megoldásunk, mint a remény, hogy e pokolból egyszer kikecme-reghetünk. S arra gondolok, ha egyszer elérem e feneketlennek látszó gödör peremét, amelybe belevettünk mi itt, Közép-Európa peremén, legalább tudjam, melyik az az irány, amely a maga délibábszerű örök távolságában is, mint orientáció, egy emberformájú élet élésére valódi eséllyel kecsegtethet.

Olvastam nemrég a kolozsvári *Korunk* egy régebbi számában *Szilágyi N. Sándor* tollából egy tanulmányt *Szemponatok a nemzettudat lélektanához* címmel. Az erdélyi magyarok sajátos nemzettudatával foglalkozik. Rendkívül elgondolkodtató. Olyan szempontokat foglal magába, amelyek támpontul szolgálhatnak a vajdasági magyarság nemzettudatának vizsgálatához is, sőt meggyőződésem: egész Közép-Európa nemzeteinek nemzettudata vizsgálatához is. *Szilágyi N. Sándor fókuszált nemzettudatként határozza meg az Erdélyben élő magyarság nemzettudatát. „A nemzettudat ugyanis, mely végső soron a különbözőség, a másság tudata (az azonosság tudata mellett), nem úgy alakul ott, ahol valamely etnikum kompakt, homogén tömegben él egy nagyobb területen, mint ahol különböző etnikumok élnek együtt.”* Összevetve a magyarországi magyarok nemzettudatával, mely szerinte diffúz nemzettudatnak tekinthető, megállapítja, hogy a romániai magyarokkal más a helyzet. „Mi általában korábban, már két-három évesen megtudjuk, hogy magyarok vagyunk, hiszen a különbözőség evidenciája ott jár-kelel az utcán: abban az életkorban rendszerint nem értjük még a románok beszédét, s ha értünk is belőle valamit, nyilvánvaló, hogy az nem magyarul van. Így nálunk a másság tudata nem valami általános, közelebbről nem határozott ismeret, hanem konkrétan a románokhoz kapcsolódik: az, hogy magyarok vagyunk, esetünkben konkrétan azt jelenti, hogy nem vagyunk románok. Nemzettudatunk tehát kettős meghatározottságú, és szervesen hozzátartozik a pozitív definíció is, a nyelvi-etnikai hovatartozás tudata és a negatív is, a másik etnikumtól való különbözőség tudata. Így aztán, tetszik, nem tetszik, a románok óhatatlanul hozzánk tartoznak, hiszen a tőlük való különbözőségünk tudata szervesen beépül személyiségünkbe. Ennélfogva mi egyszerre vagyunk magyarok és nem-románok. Nevezük ezt a fajta nemzettudatot *fókuszált nemzettudatnak.*”

Mínt hogy az a bizonyos hűtőszekrény többé-kevésbé egészséges nemzettudatunkat is befagyasztotta az elmúlt évtizedek folyamán, úgy tűnik, önismereti szempontból nemcsak *nemzettudatunkat*, de annak — e térség nemzeteire kisebb vagy nagyobb mértékben, de egyaránt jellemző *fókuszáltságát* is üdvös lenne már egyszer közelebből szemügyre vennünk. *Szilágyi N. Sándor* tanulmányának szempontjai kitűnő mintául szolgálhatnak e tekintetben.